

Haklik Norbert
Rabbik, császárok, drogok
és titkok prózaköltője: Leo Perutz

Leo Perutz: *Szent Antal tüze*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2018

Leo Perutz: *Éjjel a kőhíd alatt*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2018

Fordította: Tatár Sándor

Ha van a cseh földön született német nyelvű irodalomban antitézise a karkai pályának, akkor minden bizonnyal Leo Perutzé az. Míg Kafka zsenijéről legszűkebb baráti körén kívül életében aligha vett tudomást a nagyközönség, addig Leo Perutz annak idején igazi sztár volt – ezt alátámasztandó említ egy érzékletes példát Bán Zoltán András *A kávéházi mágikus realista – Leo Perutz* című írásában: „amikor 1928-ban *Wobin rollat du, Äpfelchen?* (Hová gurulsz te kis alma?) című regény folytatásokban megjelent a *Berliner Illustrierte Zeitung*-ban, a lap harmincezerrel növelte előfizetői számát”. Miután azonban az időközben bécsivé lett író az Anschluss követően Palesztinába emigrált, a korábban százzezres-millió példányszámokat produkáló alkotó kiszakadt otthonos közösségéből, közönség és publikációs lehetőségek nélkül maradt, és irodalmi jelenléte gyakorlatilag teljesen megszűnt.

Perutz újrafelfedezése bő két évtizeddel ezelőtt elkezdődött. A kilencvenes években három, kedvező fogadtatású film is készült német nyelvterületen a művei alapján – a *St. Petri Schnee* egyik főszerepét az azóta világhírű Christoph Waltz játszotta – és Ausztriában a Paul Zsolnay Verlag adja ki újra a szerző munkáit. Perutz lelkes magyar tolmácsolójának, Tatár Sándornak köszönhetően a magyar közönségnek is esélye nyílik arra, hogy megtapasztalja, milyen írói erényeknek köszönhetően lett Leo Perutz a két világháború közötti német nyelvű irodalom sztárszerzője.

A hazai Perutz-újrafelfedezés első fecskéje *Az Utolsó Ítélet mestere* című regény volt, amely 2011-ben jelent meg a Jelenkor gondozásában, és amelyet Jorge Luis Borges a világirodalom egyik legjobb krimijeként méltatott. Okkal s joggal, ugyanis a regény sodró lendületű thriller, amely az óceán túlpartján ugyanabban az időben készült holly-

woodi filmklasszikusok szellemében adagol a biztos tempóban fokozott feszültség mellé némi misztikumot is. Néha már-már látni véli maga előtt a kor mozgóképeit kedvelő olvasó a regény filmváltozatát, a borzongatás korabeli sztárjaival, Lugosi Bélával, Boris Karloff-fal, Basil Rathbone-nal, vagy éppen Peter Lorréval a főbb szerepekben. A regény azonban ennél jóval többet kínál. Olyan csalafintaságokat, amelyek kapcsán Umberto Eco is okkal juthat az eszünkbe a Perutz-örökség majdani folytatójaként – például megbízhatatlan elbeszélőt szerepeltet, akinek a szavahihetősége rendre megkérdőjeleződik, és a regény végén elhelyez egy ravasz narrációs trükköt, amelynek köszönhetően két lehetséges olvasat mutatkozik teljesen egyenrangúnak.

A *Szent Antal tüze* – amely először 1933-ban, *St. Petri-Schnee* címmel jelent meg, és a már említett 1990-es német filmváltozat alapjául szolgált – tavaly látott napvilágot a Gondolat kiadásában, és kétségkívül ugyanarra a rugóra jár, mint ami *Az Utolsó Ítélet mestere* esetében is remekül működött (ráadásul a krimitorjáról nem spórolja le a korszellemre látónoki erővel reflektáló társadalomkritika-habot sem – erről később bővebben). Leo Perutz könyve biztos kézzel nyúl az angol gótikus regény hagyományához, amely a korabeli Hollywoodot is megannyiszor emlékezetesen ihlette meg. Az egyes szám első személyű elbeszélő, Amberg doktor ugyanis hasonló körülmények között vállalja el új megbízatását a félreeső, vidéki kastélyban, mint ahogyan Jonathan Harker vetődött Dracula gróf kastélyába Bram Stoker regényében és a Lugosi Béla alakítása révén halhatatlanná lett 1931-es filmváltozatban, vagy majd Basil Rathbone érkezik apja birtokára a filmvásznon hat évvel a Perutz-regény megjelenése után, az 1939-es *Frankenstein fia* főszerepében. A regény nem szükkölködik bizarr szereplőkben – a kö-

telező szerelmi szál mellett helyet kap benne egy Németországba emigrált orosz herceg, egy koravén, sértődésre és haragtartásra hajlamos tizenéves fiú, akinek a fizimiskája teljesen megegyezik egy középkori dombormű-alak arcával, és természetesen ott van az elegánsan hátborzongató báró is, aki egészen az ókorig terjedő alapossággal kutatja azt a titokzatos vegyületet, amely értelmezése szerint a vallásos áhítatnak a történelem teljes egészén át megfigyelhető, mindig egy-egy régióhoz köthető fellángolásáért felelős, és amitől az elveszettek hitt régi rend föltámasztását – vagy más előjellel: a történelem kerekének visszaforgatását – reméli.

A *Szent Antal tüze* ugyeszen egyensúlyoz a látomászerű és a realista részletek, valamint a lehetséges valóságváltozatok között, mindemellett remek leltára nem csupán a drogtörténei munkaként is tekinthető antik és középkori szövegeknek, de egyúttal az elmúlt bő fél évezred nagy vallási mozgalmainak is, a flagellánsoktól a gyermekek keresztes hadjáratán át egészen a huszitákig, ráadásul szuggesztív erővel írja le annak a gombafajnak a pszichoaktív hatásait, amelyből a svájci vegyész, Albert Hofmann öt évvel a regény megjelenése után szintetizálta azt a szert, amely LSD néven lett világhírűvé.

Ennek alapján azzal a gondolattal is eljátszhatunk, hogy a hippikorszak legismertebb hallucinogén kábítószerének felfedezését talán Leo Perutz e regénye ihlette. Ha azonban mindenképpen a jövőbe látó vátesz szerepét akarnánk ráerőltetni a szerzőre, akkor legalább ennyire kézenfekvő rácsodálkozunk arra, hogy az 1933-ban (!) napvilágot látott regény mennyire pontosan jósolja meg, hogy az új német világbirodalom ideológiája, valamint a világkommunizmus lesz az a két törekvés, amely a tömegmanipuláció eszközeit drog gyanánt használja majd, s amelyeknek tömegek szegődnek majd a híveivé szinte vallásos odaadással. A horror és a thriller minden felhasznált elemén túl ettől a próféciától lesz ez a Leo-regény igazán hátborzongató.

A *Szent Antal tüzét* szintén tavaly követte az *Éjjel a kőbűd alatt*, amely Perutz prózaművészetének egészen más arcát mutatja meg. Ez a regény ugyanis hasonlóképpen táplálkozik a prágai zsidó folklór elemeiből, mint ahogyan egy óceánnal odébb, egykét évtizeddel később a majdani Nobel-díjas Miguel Ángel Asturias, valamint Gabriel García Márquez nyúltak a népi hagyományhoz és a helyi legendakörhöz inspirációért. A kabbala tanításait eleven hagyományként ismerő és aktívan használó Löw rabbi, a trónért viszálykodó testvérek, II. Rudolf császár és öccse, Mátyás, a szerencse és a politikai viszonyok forgandóságának megfelelően egyszer a királyi udvarba bejáratos, másszor pedig ingyenebéd reményében kocsmasztalnál történe-

teket mesélő nemesek és közemberek, udvaroncok, művészek, udvari bolondok és szolgák szövetkeznek, ármánykodnak, élnek, szeretnek, szenvednek és tréfálkoznak a kaleidoszkopszerű regény lapjain. Az *Éjjel a kőbűd alatt* minden színessége és változatosága mellett végig a történelmi tények közelében marad. A történelmi hűségre való törekvés azonban a legkevésbé sem kötötte gúzsba az írói fantáziát – elvégre melyik más kor szolgálhatna ideális háttérként az ilyen forgatagos történetörvényszerűzéshez, mint II. Rudolf német-római császár, a mi I. Rudolfunk uralkodása, akinek a trónját (pontosabban: trónját) életküldetéseként próbálta (tegyük hozzá: nem is sikertelenül) elfoglalni öccse, Habsburg Mátyás (a mi II. Mátyás királyunk). Rudolf uralkodásával egy időben élt Prágában a Gólem-legenda rabbija, Judah Löw ben Bezelel, és olyan tudósok szorgoskodtak a császár udvarában, mint Johannes Kepler, vagy a kor másik nagy csillagásza, a dán Tycho Brahe, akinek a cseh hagyomány szerint húgyhólyag-repedés okozta a halálát, miután a jó helyi sört kevés mértékkel fogyasztotta, és nem akarta a jelen lévő császárt azzal megsérteni, hogy elsőként áll fel az asztaltól, hogy kimenjen az illemhelyre. A Perutz-művek magyar tolmácsolójának, Tatár Sándornak köszönhetően nyelvünkön is teljes természetességgel kavargoz ez a történetkavalkád. A fordító remek érzékkel adja vissza azt a játékot, ahogyan a szerző muzsikált a kissé archaizáló nyelv, a színpadra kívánczó párbeszédés részek, valamint a kocsmasztal mellé illő anekdotikusság regiszterein. A különálló műként is teljes értékű fejezetek eleinte önálló novellákként mutatják meg magukat, de a vissza-visszatérő szereplők, az egymásra reflektáló események és az ok-okozati összefüggések – valamint természetesen a regény egészén átívelő misztikus-szerelmi szál – hamarosan egybesodorják e történeteszövedék különféle szálait. Az *Éjjel a kőbűd alatt* tehát úgy nyúl vissza több évszázaddal korábbi történelmi eseményekhez és folklórhagyományhoz, hogy közben az idősíkok merész változtatásával és a linearitás elvetésével szoros rokonságot tart korunk posztmodern történelmi regényeivel – ékes bizonyítékként annak, miért mondta okkal s joggal Leo Perutzról a kortárs német nyelvű próza egyik legnépszerűbb művelője, Daniel Kehlmann, hogy „Perutz a német irodalom nagy mágikus realistája. Alapvetően ugyanazt csinálja, amit Gabriel García Márquez és Jorge Luis Borges is felfedeztek maguknak: a csodásat, az érthetlent és a mágikust beszéli el, úgy hogy közben – mint Márquez mondja – arcizma sem rezdül.”¹

¹ https://www.deutschlandfunk.de/farbsatte-psychothriller-in-historischem-ambiente.700.de.html?dram:article_id=83262.